

LUPTA ROMÂNILOR PENTRU INDEPENDENȚA, OGLINDITA ÎN PRESA ȘI ÎN PUBLICISTICA STRĂINĂ

de DAN A. LĂZĂRESCU

Istoria popoarelor se țese din fapte, idei și imagini. Fiecare popor de pe lume păstrează în mentalul său o imagine, complexă sau simplificată, stăruitoare sau labilă, mai veridică sau mai falsă, pe scama tuturor celorlalte popoare cu care vine în contact, sau cu care poate veni în contact. Rolul istoric al acestor imagini nu a fost, cred, suficient pus în valoare. Dar de asemenea imagini depinde, în mare măsură, posibilitatea unui popor de a face să i se recunoască drepturile istorice de către celelalte popoare.

Prezența poporului român la întretărirea tuturor liniilor de forță care convergeau spre chestiunea Orientului a ridicat, evident, probleme imagologice. Multă vreme, micile popoare așezate de soartă în zona în care se puneau cu pregnanță această chestiune au fost, prin vitregia vremilor, simple *obiecte de drept*. La mase verde a tratativelor diplomatice sau a congreselor de pace, ele nu erau reprezentate de nimeni, nici de naționali, nici de protectori dezinteresați. Așa s-au petrecut lucrurile, pentru cea de pe urmă oară, pe deplin, la Congresul de la Paris (1856), care a impus o fază nouă, puțin așteptată, a chestiunii Orientului. La Congresul de la Berlin se va deschide — e drept, nu fără proteste vehemente — o porțiță care va îngădui să-și rostească pretențiile delegații Greciei — regat independent, recunoscut ca atare de marile puteri încă din 1831 — și delegații României, principat a cărui independență era încă rezervată aprobării marilor puteri. Dar noua procedură a fost ciudată și vitregă. Delegații respectivi au fost auziți, dar nu ascultați (*écoutés, mais pas entendus*); și majoritatea reprezentanților marilor puteri au crezut decent să-și manifeste atitudinea sinceră față de această insolită încălcare a precedentelor diplomatice, punctînd fermele, patrioticele, dar moderatele întîmpinări ale lui Mihail Kogălniceanu și Ioan C. Brătianu cu pozițiile lor ostentative.

Era, evident, o atitudine rutinară și, poate, oficială. Dar care nu era, nici pe deplin sinceră, nici, în orice caz, unanimă. Dacă ar fi fost unanimă, evident că nu s-ar fi ajuns a se introduce în plenul Congresului delegații acreditați de principele României — cum de altfel nu au fost introduși delegații principelui Milan al Serbiei. Dar această atitudine oficioasă răspundea anumitor interese și anumitor veleități, asociate cu chestiunea fundamentală a Orientului, de care se lega și problema cumpenii de forțe în Europa și în lume.

Chestiunea Orientului, redusă la expresia ei cea mai simplă, a însemnat soluționarea treptată a problemei successorale a Imperiului otoman, în Europa și, subsidiar, în Asia. Multă vreme nimeni nu s-a gândit, în cancelariile europene, că soluția cea mai simplă putea fi revenirea la *status quo ante*, adică la ceea ce fusese înainte de năvălirea otomană în Europa. Deci la recunoașterea independenței țărilor supuse, rînd pe rînd, sub diferite forme, de sultanii otomani. Cel dintîi care pare a fi reflectat la asemenea

posibilitate a fost George Canning, urmat de ducele de Wellington, care i-a luat locul la *Foreign Office*¹. Se preconiza, anume, realizarea idealului străvechi al fanarioților, reactualizat, într-o formă alterată, de explozia eteristă: restaurarea Imperiului bizantin. Dar abia în deceniul al șaselea al secolului trecut au început unii responsabili politici ai marilor puteri să cugete la posibilitatea unor state naționale independente în zona balcanico-dunăreană. Napoleon al III-lea în Franța, William Ewart Gladstone² în Anglia se numără printre acești bărbați de stat clarvăzători, ceea ce explică recunoștința pe care le-au păstrat-o, alături cu alte popoare balcanice, și românii. Se știe, astfel, că lui Gladstone Parlamentul din București i-a acordat cetățenia de onoare a României.

Dar opinia publică nu-și împletește întotdeauna undele cu concepțiile oficiale ale celor care iau hotărârile politice supreme. În numeroase țări europene, opinia publică, în ceea ce privea popoarele din răsăritul Europei în general, și poporul român în special, începea să fie influențată și de o presă care dobândise un minimum de independență față de tezele oficiale, precum și de ceea ce începuse să se denumască publicistică.

Periodicele europene se ocupau, sporadic, de problemele ridicate, în legătură cu chestiunea Orientului, de existența și de suferințele și năzuințele naționalităților din sud-estul Europei. Evident, nu în măsura în care s-ar fi convenit; ceea ce pricinuia unele proteste semnificative, ca acela al lordului Strangford, în 1863³. Dar, încă din 1808, foarte oficiosul periodic francez „*Le Journal de l'Empire*” începuse să publice — evident, nu întâmplător! — știri destul de abundente asupra principatelor române; și practica a continuat, după 1815, când oficiosul și-a schimbat numele în acela de „*Journal des débats*” și a dobândit curînd o bine-meritată celebritate, mai ales prin imparțialitatea lui⁴. Tot astfel, foarte influenta „*Revue des Deux Mondes*”, întemeiată de Buloz în 1831, publica, sporadic, studii asupra țărilor române, începînd cu acela al lui Edouard Thouvenel (viitorul ministru de externe al Împăratului Napoleon III), care, în urma unei misiuni oficiale, vizitase Țara Românească și și-a consemnat impresiile într-un studiu publicat sub titlul de *La Valachie en 1839*. Încă mai importante sînt studiile publicate de Hippolyte Desprez în aceeași revistă, în ianuarie și decembrie 1848. În cel dintîi, vorbind de impresionantul „*mouvement roumain*”, autorul îl consideră ca fiind rezultatul „*du travail politique des savants et des écrivains de la Moldo-Valachie, de la Transylvanie, de la Bukovine...*”⁵. Consemnînd că România întreagă rămăsese credincioasă credinței în poporul

¹ Comte de Prokesch-Osten, *Histoire de la révolution hellénique*, vol. II, cap. X, p. 414, și apendice 10, dec. 44; citat de N. I. Saripolos, *La Question gréco-turque. Ses commencements, ses progrès et son état actuel*, în „*Revue de droit international et de législation comparée* (La Haye, Berlin, Paris), tome XI (1879), p. 122, nota 1. Protagonistul acestei idei pare a fi fost lordul Eytesbury, ambasadorul regelui Angliei pe lângă țarul Nicolae I. Asupra evoluției „soluției bizantine”, pînă în 1878, cf. recenta lucrare a lui Evangelos Kofos, *Greece and the Eastern Crisis, 1875—1878*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1975, p. 283 (vol. 148 din serie), în care se redau și documente diplomatice privind relațiile greco-române între 1866—1878.

² Încă din 1856, pe cînd era ministru de Finanțe în guvernul prezidat de lord Palmerston, Gladstone a preconizat constituirea unor state dunărene și balcanice independente. Ajuns lider al partidului liberal și prim-ministru în mai multe rînduri, Gladstone și-a păstrat atitudinea favorabilă micilor națiuni răsăritene. Date în biografia „standard” a lui Gladstone, scrisă de John Morley, pecum și în *Hansard's Parliamentary Debates*, volumele dintre 1856 și 1878.

³ Capitolul final — intitulat, semnificativ, *Chaos* — al volumului de impresii de călătorie publicat de Lady Strangford la Londra, în 1863, sub titlul de *Eastern Shores of the Adriatic*. Lordul Strangford scrie astfel: „The most remarkable fact in Turkey is the awakening of the subject nationalities, the rising cultivation of their languages, and the utter untrustworthiness of their talk about themselves, when not properly controlled. But we have no Englishmen who know anything about Servian, about Bulgarian, or, beyond a moderate point, about Wallachian; yet the language of each nationality, Turkish hardly excepted, is its life-blood (p. 236). Lordul Strangford fusese, între 1845—1858, secretar al ambasadei britanice din Constantinopol. Ulterior a rămas în Orient pe cont propriu.

⁴ Date în Vasile V. Haneș: *Formarea opiniei franceze asupra Principatelor române în secolul a XIX-lea*, Scrisul românesc, Craiova-București, 1929. Sînt trecuți în revistă principalii autori care au scris despre români între 1770—1848 (Carra, Thornton, Regnault, Salaberry, etc.).

⁵ Hippolyte Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, în „*Revue des deux mondes*”, 18-e année, tome XXI, 1-er Janvier 1848, p. 107.

ei unitar, ceea ce-i prefigura unitatea politică, Desprez prevedea că „mișcarea românească va ajunge, curînd, una din puterile morale, una din forțele politice cele mai mari din Europa orientală”⁶; și anume atunci cînd își va fi realizat unitatea națională.

Presa germană, mai ales după 1848, se arăta, de asemenea, foarte preocupată de soarta țărilor române. Într-un studiu recent, o cercetătoare vest-germană a urmărit atitudinea luată față de poporul român, în preajma unirii principatelor și în perioada imediat următoare, de principalele organe ale presei germane a epocii, și anume de „Ausbürger allgemeine Zeitung” (organ moderat, dar apropiat de interesele politicii austriace); de „Neue preussische Zeitung” (sau „Kreuzzeitung”), prusian, conservator și ohiar reacționar, unde scria și Bismarck; de „Kölnische Zeitung” (ziar de informații și de afaceri, favorabil politicii prusiene moderate, de model Mantuffel); și de „Die Grenzboten” (oficiu liberal-constituțional)⁷.

Toate aceste organe de presă, foarte influente în țările de limbă germană, discutau problema românească; și scoteau în relief dificultățile soluționării ei, în funcție de jocul intereselor marilor puteri în spinoasa chestiune a Orientului, cu implicații specifice privind libertatea navigației pe Dunăre; se discuta și capacitatea românilor de a edifica o societate modernă și un stat constituțional, problemă ridicată, destul de pesimist, și de unii observatori occidentali, cum a fost Thornton în 1808 și Charles Perthuisier în 1822.

Se poate oare vorbi, așa cum o face cunoscutul istoric francez Georges Castellan — specializat în istoria țărilor dunărene și balcanice — de existența unui lobby românesc instalat la Paris?⁸ De un grup de presiune, cu totul dezinteresat și idealist, care, alimentat cu știri istorice și politice de gînditorii, refugiații și studenții români de la Paris, a funcționat în capitala Franței, între 1840—1880, fiind alcătuit din publiciști ca Elias Regnault, Hippolyte Desprez etc., și din savanți ca Edgar Quinet și Jules Michelet? Este incontestabil că principalul centru de informații juste în problema românească a fost Parisul; și, în afara scriitorilor pomeniți, trebuie să-i menționăm, cu o firească recunoștință, pe cei care, după o ședere mai lungă sau mai scurtă în țările române, s-au grăbit să scrie cît se poate de documentat ceea ce putuseră vedea aici, justificînd năzuințele românilor — bazate pe istorie — spre libertate și neatîrnare: J. A. Vaillant, Ubicini⁹, Frédéric Damé, Paul Bataillard și alții alții.

Soluționarea — alit de provizorie — a chestiunii române, pe plan internațional, între 1856 și 1859, a început să fie repusă în discuție, din mai multe părți, după 1870 cînd ipoteca politică pe care Franța napoleoniană o căpătase, la Congresul de la Paris, asupra Orientului în general și asupra Imperiului otoman în special a fost practic anulată prin înfrîngerea Franței de către Prusia devenită, prin abilitatea politică a cancelarului von Bismarck, putere hegemonă în Europa. Înfrîngerea Franței și conferința de la Londra (1871) — prin care s-au reformat toate clauzele teritoriale ale păcii de la Paris —

⁶ „Le mouvement roumain sera devenu une des puissances morales, une des forces politiques les plus grandes de l'Europe orientale (...) lorsqu'il réussira à constituer, entre la mer Noire et la Thess, un Etat fort (...) au nom des intérêts de l'Europe latine” (ibidem, p. 131).

⁷ Caria Braun von Stumm, „Das Widerhall der Vereinigung der Donau-Fürstentümer in der deutschen Publizistik”, Acta Historica (Societas Academica Dacoromania), München, 1972, tomuș X, p. 7—00.

⁸ Les Etats balkaniques et sud-est européens dans les relations internationales (fin du XVIII-e siècle — XX-e siècle), in „Revue Historique”, C, tome CCLV, No. 517 (1976), p. 43—66.

⁹ Jean-Henri-Abdolonyme Ubicini (1818—1884) a publicat în favoarea românilor o serie de broșuri: *La Question d'Orient devant l'Europe* (1854), *La Question des Provinces danubiennes devant l'Europe* (1858) și o lucrare compactă, sub titlul de *Provinces danubiennes et roumaines. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie* (Paris, Didot Freres, 1856), în colecția de popularizare *l'Univers*. Destinată cititorilor obișnuiți și tipărită în atmosfera creată prin Congresul de la Paris, această lucrare este de fapt o pledoarie documentată în favoarea cauzei românești. De notat că, printre alte elemente, Ubicini folosește și o caracterizare semnificativă a marelui istoric englez Gibbon, în celebra lui sinteză *The Decline of the Roman Empire* (cap. XI). „Români sunt impresurați de barbari, dar nu se amestecă cu ei” (*The Wallachians are surrounded by, but not mixed with, the Barbarians*). După cum se știe, Ubicini, pornit într-o misiune misterioasă în Orient, a ajuns secretar de limbă franceză al guvernului revoluționar de la București (1848) și a rămas în același calitae sub locotenenta domnească.

crează premisele redeschiderii chestiunii orientale, într-un climat politic cu totul nou în Europa. Anume, Anglia retrăgându-se într-o „splendidă” izolare, prin politica prudentă a lui Gladstone, Franța devenind, pentru o generație cel puțin o putere cu interese europene secundare, Europa pare dominată de alianța celor trei împărați, pusă la cale de Bismarck între 1872 și 1873.

Ceea ce nu trebuie pierdut din vedere, atunci când se analizează pregătirea, fazele și consecințele războiului din 1877—1878, este amănuntul că, între 1871—1880, aproape toate marile puteri europene — excepție făcând Germania bismarckină — nu avut, nu o singură linie în politica lor exterioară, ci două sau chiar trei asemenea linii divergente. Astfel, în Rusia, linia politică panslavistă, al cărui purtător de cuvânt va fi în permanență contele Nicolae P. Ignatiev, se lovea de linia politicii tradiționale, prudente și europene, reprezentată de principele-cancelar Gorceacov și de colaboratorii săi apropiați, Jomini și Gierș; ulterior va interveni, cu succesul cunoscut, linia împăciuitoare a contelui Piotr Șuvalov, ambasador al țarului la Londra. Tot astfel, în Marea Britanie, linia dură, războinică, indicată, din umbră, de regina Victoria — credincioasă pînă la capăt preceptelor politice ale defunctului ei soț, prințul-oconsort Albert de Saxn-Coburg — era susținută de primul ministru Disraeli, al cărui țel esențial era însă destrămarea alianței celor trei împărați, alianță atât de umilitoare pentru orgoliul britanic. Dar șeful *Foreign Office*-ului, lordul Derby, era convins, cu o afirmare într-un discurs public încă din 1867, de inevitabila prăbușire a Imperiului otoman; iar opoziția liberală, în frunte cu șeful ei neoficial, Gladstone, se va dezlănțui, cu o violență fără de seamă, împotriva turcilor și a exceselor lor administrative. În Austro-Ungaria, linia reacționară, favorabilă alianței tradiționale cu țarul, era reprezentată de vîrfurile militare, în frunte cu arhiducele Albrecht, biruitorul de la Custozza; dar cercurile influente maghiare, și însuși primul-ministru maghiar, Tisza Kálman aveau o altă politică; în vreme ce fostul premier maghiar, ajuns cancelar al imperiului, contele Andrásy, își desfășura cu măiestrie varianta sa a politicii *Drang nach Osten*, invederînd observatorilor inteligenți iminenta destrămarea a Imperiului habsburgic¹⁰.

Franța însăși, pe-atunci în plină criză politică prevestind lovitura de stat — eșuată — de la 16 mai 1877, era sfișiată între linia reacționară, reprezentată de triumviratul ducilor de Broglie, d'Audiffret-Pasquet și Decazes, linia republicană Gambetta-Waddington și linia, atât de suplă, reprezentată încă prin bătrînul Thiers, mort, din nefericire, în septembrie 1877, înaintea astfel de-a-și putea încheia cariera, atât de contradictorie, prin participarea sa, cu experiența și prestigiul de care se bucura pretutindeni în Europa oficială, la Congresul de pace de la Berlin.

Evident că presa, oficială și oficioasă, a țărilor respective, nu putea părăsi normativele oficiale. Problema românească era privită, în mod fatal, prin prisma intereselor guvernelor marilor puteri și a alianțelor respective.

Spre onoarea Europei intelectuale, trebuie scos în relief faptul că, fără a ține seama de asemenea normative, unii publiciști și ziariști europeni nu s-au sfiit să susțină cauza dreaptă a românilor și justificarea istorică a neatîrnării lor. Argumentele invocate au fost de natură istorică și politică. Se scotea în relief, mai ales, faptul că din 1856, de cînd se bucura de un regim de oarecare libertate lăuntrică, România făcuse progrese accelerate în numeroase domenii moderne. Din punct de vedere juridic, se invocau capitulațiile, încheiate cu Imperiul otoman și recunoscute ca documente istorice valabile, prin acte de drept internațional (tratatul de la Adrianopol din 1829 și Convenția de la Paris din

¹⁰ „L'avenir nous apprendra dans quelle mesure le comte Andrásy et la Hongrie auront contribué à l'anéantissement de l'Autriche et de leur propre pays, par leur politique balkanique, chimère toute pure, pour un Empire qui n'est plus que *la femme malade* de l'Europe, selon l'expression de Bismarck”, scria în 1878 un diplomat anonim în broșura *Le Congrès en miniature*, par un diplomate (Paris, Paul Ollendorff).

19 august 1858). Cum scria Karl Marx într-un articol publicat în „New York Daily Tribune” în 1854, „aceste capitulații nu au fost abrogate de nici un alt tratat. Rezultă că Principatele Dunărene sînt două state suverane, sub suzeranitatea Porții, căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta să le apere de toți dușmanii din afară, oricare ar fi, și să nu se amestece în trebile lor lăuntrice”¹¹.

Cît se poate de prost inspirată, Poarta otomană, în loc să practice o politică de înțelegere cu toate țările din Europa sud-estică și cu supușii ei europeni, inițiasse acțiuni de intimidare și provocare a velleităților de ingerințe în trebile interne ale Principatelor române, contestînd României, atît denumirea, cît și, între altele, dreptul de a încheia convenții comerciale cu alte state, fără asentimentul ei. Celebra „depeșă a dragomanilor”, din octombrie 1874, a infirmat aceste pretenții otomane. Dar presa britanică și unele voci în Parlamentul britanic susțineau teza otomană.

Juriștii au intrat atunci în acțiune. Unul din întemeietorii importantei „Revue de droit international et de législation comparée”, prof. Arntz, într-un studiu publicat în nr. 9/1877, constată că, în contrast cu situația din Bulgaria și Grecia, țările române nu au format niciodată o parte administrativă a Imperiului otoman. Scoțînd apoi în relief rapidele progrese făcute de România în toate domeniile specifice civilizației europene, într-un timp record (nici 20 de ani !), prof. Arntz consideră că toate acestea o îndreptățesc să solicite deplina neatîrnare. „Statele — scrie Arntz — sînt organele prin care se crează opera de civilizație. Statele europene de importanța României, avînd o civilizație cum este civilizația ei, nu pot fi menținute în dependența Turciei. Dacă tratatele nu i-au statornicit independența în mod îndestulător, principiile dreptului ginților reclamă aceasta”¹².

Există însă un mare semn de întrebare. Anume, cum se va comporta, pe cîmpurile de luptă, oștirea proaspătă a unei țări care, de aproape trei veacuri, nu-și mai vărsase singele pentru cauza proprie ?

La această îndoială au răspuns, așa cum au răspuns, dorobanții și vînătorii români sub zidurile Plevnei, chemați acolo să intervină într-un moment neașteptat de critic al războiului. Numai de cît, pînă și acea parte a presei străine care, pînă atunci, se arătase neîncrezătoare, a început să elogieze vitejia românilor. Diplomații, în frunte cu Sir William White — care va fi cel dintîi reprezentant oficial al Marii Britanii cu rang de ministru plenipotențiar, la București — vor face la fel. Marele istoric francez Henri Martin putea scrie că „Nimic din ceea ce privește pe români nu ne mai poate fi indiferent”¹³. Iar romancierul Jules Lermina îi scria, atunci, diplomatului român Trandafir Djuvara : „Atunci cînd o țară cum este România își face intrarea în viața europeană, ne grăbim să ne restrîngem ca să-i facem loc. Români au dreptul de cetățenie printre oamenii inteligenți”¹⁴.

¹¹ Nr. 4134 din 19 iulie 1854 (Marx-Engels, Opere, Edit. Politică, București, vol. X (1961), p. 329). În același cotidian, Friedrich Engels scrisese în 1863 (Nr. 3748 din 21 aprilie) că soluționarea chestiunii Orientului nu putea progresa, ca urmare a ignoranței, rutinei și apatiei minții a diplomaților, care nu cunosc altă soluție decît status quo, adică permanentizarea secularii opresiuni otomane. „Soluția problemei turce, ca și aceea a altor probleme mari, îl va reveni revoluției europene”, scria Engels. „Începînd din 1879, hotărîrea revoluției înainteză neîncetat. Ultimele ei avanposturi au fost Varșovia, Debrețin și București ; avanposturile viitoarei revoluții trebuie să fie Petersburg și Constantinopol.”

¹² „Un Etat européen de l'importance de la Roumanie, ayant une civilisation comme elle, ne peut pas être maintenu dans la dépendance de la Turquie. Si les traités n'ont pas suffisamment assis son indépendance, les principes du droit des gens la réclament” (Arntz, p. 9).

¹³ „Rien de ce qui touche les Roumains ne saurait nous être indifférent” (Citat de T. G. Djuvara, Edgar Quinet et les Roumains, Paris, 1903, p. 65).

¹⁴ „Quand un pays comme la Roumanie entre dans la vie européenne, nous nous serrons pour lui faire place. Les Roumains ont droit de cité parmi les gens intelligents” (T. G. Djuvara, op. cit., p. 66).

LA LUTTE DES ROUMAINS POUR LEUR INDÉPENDANCE REFLÉTÉE DANS LA PRESSE ET LA LITTÉRATURE EUROPÉENNE

R é s u m é

Si l'histoire des peuples se construit à partir des événements historiques, des idées et des images, on doit convenir que ces dernières ont été assez peu étudiées jusqu'à présent. La diffusion d'une image véridique du peuple roumain, de son histoire et de ses droits politiques, a constitué une étape importante de l'histoire du sud-est européen, au XIX-e siècle, alors que l'opinion publique devenait une des forces essentielles, de la politique internationale. C'est pourquoi les ouvrages consacrés à la cause roumaine par Edgar Quinet, Jules Michelet, Hippolyte Desprez, Ubicini ou Paul Bataillard, ont joué un rôle presque aussi important que les prises de position politiques de Napoléon III ou de William Ewart Gladstone, en ce qui concerne les problèmes de l'autonomie et de l'unité des pays roumains.

L'auteur souligne aussi le fait que chaque grande puissance européenne (à l'exception de l'Allemagne bismarckienne) a subi, entre 1875—1878, l'impact de deux ou même de trois lignes politiques différentes préconisées par des groupes de pressions contrastives. Dans ce climat complexe, le rôle des images forgées par la presse et la publicité, sur un terrain presque vierge, devait être d'un grand poids. La vaillance des combattants roumains, sous les murs de Plevna, a fait le reste. Personne n'a plus osé contester le droit à l'indépendance d'un peuple qui avait montré tant de bravoure, associée à la capacité de s'assimiler si vite les grands principes de la civilisation. Et Jules Lermina devait saluer l'indépendance roumaine, en affirmant que „les Roumains ont droit de cité parmi les gens intelligents“.